

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
АРХІТЕКТУРИ
ТА МІСТОБУДУВАННЯ**

10'2002

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ**

Науково-технічний збірник

Випуск 10

Київ 2002

УДК 71:72

Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Науково-технічний збірник. – Випуск 10 /Головний редактор М.М. Дьомін. – К.: КНУБА, 2002. – 220 с. – Українською та російською мовами.

До збірника увійшли статті, які висвітлюють актуальні проблеми досліджень у галузі архітектури та містобудування. Ряд статей присвячено теорії та історії архітектури, а також питанням реконструкції існуючої забудови.

Розрахований на працівників науково-дослідних і проектних організацій, архітекторів і науковців.

Современные проблемы архитектуры и градостроительства: Научно-технический сборник. – Випуск 10 /Главный редактор Н.М. Демин. – К.: КНУСА, 2002. – 168 с. На украинском и русском языках.

В сборник вошли статьи, освещающие актуальные проблемы исследований в области архитектуры и градостроительства. Ряд статей посвящен теории и истории архитектуры, а также вопросам реконструкции существующей застройки.

Рассчитан на работников научно-исследовательских и проектных организаций, архитекторов и научных работников.

Головний редактор – доктор архітектури М.М. Дьомін

Редакційна колегія:

д-р архіт. В.І. Єжов (заст. головного редактора), д-р архіт. Г.І. Лаврик,
д-р техн. наук В.Є. Михайленко, д-р архіт. А.П. Мардер,
д-р архіт. І.О. Фомін (заст. головного редактора),
канд. архіт. М.В. Омеляненко (відповідальний секретар),
канд. архіт. В.О. Тімохін.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ №2649 від 16 червня 1997 року.

Випуск рекомендовано до видання вченою радою КНУБА.
Протокол № 2 від 27 червня 2002 року.

24. Рудницький А. М. Архитектурно-градостроительные аспекты проблемы управления городской средой: Автореф. дис... д-ра арх. – Ленинград, 1988. – 48 с.
25. Фильваров Г. И. Закономерности пространственной организации социально-производственного комплекса города: Автореф. дис... д-ра арх. – М., 1990. – 49 с.
26. Малоян Г. А. Регулирование развития крупного города в системе расселения (планировочные аспекты): Автореф. дис... д-ра арх. – М., 1990. – 49 с.
27. Наймарк Н. И. Комплексная планировочная организация урбанизированных регионов (методология, методика, прогнозирование): Автореф. дис... д-ра арх. – М., 1992. – 84 с.
28. Фільваров Г. Й. Проблеми сталого розвитку населених пунктів України // Містобудування та територіальне планування. № 9. – К.: КНУБА, 2001. – С. 105 – 119.
29. Лаєрик Г. І. Гармонія і алгебра архітектурної композиції // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Вип. 8. – К.: КНУБА, 2000. – с. 150 – 153.
30. Тимохін В. О. Ідея розвитку та її систематизація в теорії містобудування // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Вип. 4. – К.: КНУБА, 1999. – 87 – 92 с.
31. Владимиров В. В. Управление градостроительством и территориальным развитием. – М.: РААСН, 2000. – 92 с.
32. Білоконь Ю. М. Містобудівне управління розвитком територій. – К.: Укрархінформ, 2002. – 160 с.

УДК 502.37

О.В. ЧЕМАКІНА, кандидат архітектури

Донбаська державна академія будівництва і архітектури

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕПЦІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОРУШЕНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДОНБАСУ

Изложены методологические основы концепции реабилитации городской среды Донбасса.

Донецька область займає 4,4 % площі України. В області проживає 5007,9 тис. осіб (близько 10 % усього населення України). Щільність населення складає 189 осіб на 1 кв. км. Тут сконцентровано близько 2000 промислових

підприємств, 800 з яких є великими. Це підприємства гірничодобувної, металургійної, хімічної галузей, енергетики, важкого машинобудування, будівельних матеріалів. Сьогодні активно розробляються близько 300 родовищ природних копалин. Усе вищеперелічене створює сумарне техногенне навантаження на біосферу однієї території області у чотири рази вище, ніж в Україні.

У більшості випадків фактором найбільшої зміни біосфери і дискомфорності навколишнього середовища в Донбасі є техногенні зміни територій, особливо зайнятих відходами виробництва. За даними держуправління екологічної безпеки, площа земель, зайнятих відходами, займає 1 % території області. Підрахунки, проведені кафедрою архітектури Донбаської державної академії будівництва і архітектури, свідчать, що від 5 до 25 % міських територій зайняті відвалами гірничодобувної, металургійної й інших галузей промисловості, а також міськими звалищами і територіями, які не використовуються з інженерно-геологічних і геохімічних причин.

Складна екологічна ситуація, величезний обсяг невикористаних, порушених, зайнятих під відходи виробництв територій визначають актуальну для Донецької області проблему територіальних ресурсів містобудування, їх охорону та використання з позицій забезпечення екологічної безпеки.

У Донбасі, як ні в якому іншому регіоні України, стан середовища життєдіяльності залежить від програми землекористування конкретного міста або системи населених місць. Схема використання міських територій, у тому числі й порушених, повинна бути обов'язковим елементом генерального плану міст Донбасу, визначаючи при цьому композиційно-планувальну структуру і містобудівний режим функціональних зон. За свідченням І.В. Лазаревої, саме порушені території, їх розміщення в планувальній структурі міст і прийоми їх містобудівного використання відображають конкретну реакцію територій на помилково призначене або надлишкове функціональне навантаження. Крім того, композиційно-планувальні особливості порушених територій свідчать про історичний розвиток промислових містобудівних утворень, їх історико-екологічний розвиток, цілісність середовища життєдіяльності людини як екосистемної організованості. Порушені території слід розглядати як предмет містобудівної діяльності.

Мета дослідження проблеми містобудівного використання порушених територіальних ресурсів – на базі вивчення особливостей взаємодії природних, антропогенних і соціально-економічних процесів виявити головні передумови реабілітації порушеного міського середовища. Методологічною основою дослідження є системний підхід, який дозволить виявити інтегруючі властивості цілого та взаємодійного частин при вивченні міського середовища як єдиного природно-техногенного комплексу, виходячи з комплексного об'єднання всіх характеристик територій як

природного потенціалу (екологічний аспект), місця життєдіяльності людини (еко-номіко-виробничий аспект), спосіб життя людини (соціальний аспект).

Відношення до міста, як до складної багаторівневої та багатоаспектної територіальної системи, потребує виявлення і врахування закономірностей її організації.

Методологічна основа містобудівної організації розвитку міських структур Донбасу об'єднує концепцію містобудівного розвитку території міста, методи її передпроектного аналізу, оцінки й параметричної оптимізації, принципи організаційно-правового й економічного стимулювання розвитку.

Методологічну базу складає концепція еволюційного розвитку структурно-територіальної організації містобудівних систем Донбасу і сформовані на її основі принципи реабілітації порушеного міського середовища. Сформований у рамках системно-середовищного підходу цей методичний апарат спирається на основи теорії містобудівних систем, розроблені А.Е. Гутновим, Г.І. Лавриком, М.М. Дьомінін, і.О. Фомінін.

Місто – це цілісна містобудівна система, елементами якої є окремі частини міської території, виділені адміністративним або функціональним призначенням і об'єднані комплексом транспортних, інженерно-технічних, ландшафтно-екологічних, зорових, історико-культурних й інших зв'язків.

В основі концепції реабілітації порушеного міського середовища Донбасу лежить положення про наявність закономірних взаємозв'язків між місцем порушеної території в структурі міста і найбільш імовірним характером її використання.

Містобудівне використання порушених територій потребує розробки науково обґрунтованої стратегії на основі єдиної економічної та правової державної політики. Вона повинна стати надійною теоретичною передумовою містобудівного проектування міських структур з усіма їх природними, техногенними і антропогенними складовими. Значиміть науки у містобудівному використанні порушених території вимагає, перш за все, суворого визначення меж потенційних можливостей цього процесу і шляхів забезпечення оперативності, обґрунтованості і якості проектних рішень. Актуалізується завдання структуризації процесу проектування містобудівних систем із включенням порушених територій із визначенням місця і значення його наукової складової.

Розвиток методологічних основ використання порушених територій у містобудуванні можна умовно представити у вигляді поетапного звернення до тих чи інших аспектів вирішення проблеми з розробкою нових методичних підходів до проектування.

Методичною основою проблеми містобудівного використання порушених територій повинні стати методи:

- вивчення міських територій як геосистеми – єдиного базису, наскрізного для всіх рівнів організації територій. Спосіб реалізації цього методу – районування за ступенем порушеності території фактичним і прогнозним;
- співорганізація спеціалістів, пов'язаних з охороною і містобудівним використанням територій.

Як встановлено дослідженням ряду великих агломерацій Донбасу, площа територій, які не використовуються внаслідок їх обмеженої придатності за геологічними умовами, вдвічі перевищує площу зон масового відпочинку і майже втричі – площу комунально-складських. Території, які визначають дискомфортність навколишнього середовища міст, складають у середньому 8 % загальної їх площі. У зв'язку з цим особливо важливим є вивчення характеристик територій планувальних утворень, темпів освоєння територій, інформації про основні напрямки розвитку таких робіт:

- на перспективу найближчого періоду (до 2010 р.) – активне перетворення та використання порушених територій за рахунок відпрацювання методів здійснення робіт (закріплення ярів, консервація та озеленення запилюючих відвалів і територій зі складним техногенним рельєфом, формування централізованих породних господарств промислових підприємств як територій для конкретного подальшого використання); виявлення порушених територій, які підлягають збереженню за інженерно-геологічними умовами: заболоченість, що розвивається, незворотне підтоплення й ін.;

- на віддалену перспективу – переважне утворення техногенних територій і запобігання їх порушенню.

Площа обмежено придатних і непридатних територій залишається і залишиться значною, по-перше, внаслідок розвитку порушених територій, і, по-друге, внаслідок розширення категорії великих міст, для яких характерна найбільша величина обмежено придатних територій.

Території прийнято відносити до сприятливих, обмежено сприятливих і несприятливих, залежно від витрат на їх використання (перетворення інженерними засобами) у межах 3,7 і 10 % величини загальноміських витрат.

Порушені землі – основний фактор зміни екологічної рівноваги в районі розробки родовищ. Як правило, ці зміни проявляються в різних поєднаннях негативних явищ, найважливішими з яких є:

- деформація порід, які містять вугілля, та земної поверхні;
- виснаження та забруднення підземних і поверхневих вод;
- затоплення та заболочування підроблених територій;
- зневоднення і засолення ґрунтів;
- забруднення атмосферного повітря;
- вилучення земельних площ із народногосподарського обороту й ін.

До складу комплексної оцінки реабілітації порушеного архітектурного середовища Донбасу включені такі показники:

- ступінь структурної розвинутості порушеної території як елемента містобудівної системи;
- ступінь участі порушеної території в структурній організації території міста;
- вид участі порушеної території в містобудівній організації;
- ефективність містобудівної організації порушеної території.

Цільовою функцією реабілітації порушеного міського середовища містобудівних систем Донбасу є визначення елементів і форм містобудівної організації порушених територій із розвитком транспортних, візуальних, інженерно-технічних ландшафтно-екологічних міжтериторіальних зв'язків.

Величина вибору, який представляється порушеною міською територією, як елемента містобудівної структури, залежить від двох базових факторів її містобудівного використання:

- потенціалу розміщення на території джерел, об'єктів і посередників містобудівних зв'язків;
- потенціалу містобудівного розміщення порушеної території: транспортної, візуальної, інженерно-технічної, природно-екологічної досяжності території для джерел, об'єктів і посередників містобудівних зв'язків.

Чим вищий потенціал розміщення на території джерел, об'єктів і посередників містобудівних зв'язків, тим більший ефект її містобудівного використання. При цьому обов'язковою умовою є забезпечення дії базових факторів одночасно.

Найважливішим показником ступеня структурної розвинутості порушеної території як елемента містобудівної системи є ефективність її містобудівного використання.

Співставлення базових характеристик базових факторів структурної розвинутості порушеної території (потенціалу розміщення джерел і об'єктів містобудівних зв'язків і потенціалу містобудівного розміщення порушених територій) дозволяє виявити напрямки її структурно-територіальної організації і внутрішні ресурси підвищення ефективності містобудівної організації в цілому.

Чим більший розрив між базовими характеристиками порушеної території, тим вищий її внутрішній ресурс містобудівного використання.

Для порушеної території з характеристиками потенціалу розміщення джерел і об'єктів містобудівних зв'язків, меншими, ніж її територіальні можливості, містобудівним ресурсом є її недостатньо використовуваний потенціал містобудівного розміщення, а основним напрямком містобудівного використання з метою реабілітації порушеного архітектурного середовища – підвищення наповненості території об'єктами містобудівних зв'язків.

При цьому необхідно забезпечити покращення характеристик потенціалу містобудівного розміщення порушеної території.

Ступінь і вид участі порушеної території в структурно-територіальній організації міста визначають потенційні ресурси підвищення ефективності містобудівної організації і характеризують рівень реабілітації порушеного архітектурного середовища.

Ефективність містобудівної організації порушеної території полягає в усуненні диспропорцій при реалізації потенціалу містобудівного розміщення. Чим більші потенційні містобудівні зв'язки порушеної території, тим вища її значущість у містобудівній системі і тим більше впливають зміни, які відбуваються на ній, на містобудівну організацію в цілому. Тому порушені території з високими характеристиками базових факторів мають загальносистемне значення, визначаючи необхідну для міста інтенсивність і вид їх використання.

Гальмуючим фактором для реабілітації порушеного міського середовища є порушені території з низькими характеристиками потенціалу розміщення джерел і об'єктів містобудівних зв'язків і потенціалу містобудівного розміщення, які не мають природних передумов підвищення ефективності містобудівної організації. Для порушених територій необхідна розробка загальносистемних заходів реабілітації.

В умовах дії ринкових відносин порушені території з високим рівнем потенційної містобудівної організації – це доходна частина територіального бюджету.

Порушені території загальносистемної протекції є витратною частиною територіального бюджету, і стимулювання їх містобудівного розвитку потребує суттєвих витрат і тому є доцільною як мінімально необхідна міра.

Основна маса порушених територій, розташованих у межах міста, має середні показники базових факторів. Збалансованість характеристик потенціалу розміщення джерел і об'єктів містобудівних зв'язків і потенціалу містобудівного розміщення визначають стійкість функціонування таких територій у містобудівній системі, а середні значення характеристик визначають їх досить низький вплив на містобудівну ситуацію в цілому.

Пошуки нових форм містобудівної організації порушених територій із метою реабілітації порушеного міського середовища можуть бути, досить незалежними і експериментальними і залежати в основному від місцевого самоврядування.

У рамках соціально-економічного розвитку міст Донбасу протекція порушених територій забезпечує гуманізацію міського простору і виконання соціальних гарантій, а реабілітація порушеного міського середовища із забезпеченням містобудівного використання порушених територій – підвищення інвестиційної привабливості містобудівної системи.

Викладені принципи комплексної оцінки реабілітації порушеного архітектурного середовища Донбасу можуть бути використані при розробці загальноміських

містобудівних регламентів використання території: якісних характеристик і кількісних показників оптимального використання порушених територій міста.

Відповідно до типів містобудівних регламентів інформація про порушені території може використовуватися:

- при визначенні стандартів забудови (соціально-містобудівний, екологічний, технічний);
- при визначенні форми освоєння земельних ділянок із певним режимом: збереження, реконструкція, трансформація, нове освоєння;
- при складанні схеми планувальних обмежень у частині конкретизації регулюючих зон структурно-планувальних елементів міста, архітектурно-просторового регулювання, ландшафтно-екологічного регулювання, спеціального призначення, несприятливих геологічних і гідрологічних умов розвитку, захисту територій від затоплення, зміни типу режиму і функціонального використання, несприятливих екологічних умов.

Для того, щоб можна було використовувати "Правила..." в конкретних умовах населених місць Донбасу, що історично склалися, їх необхідно деталізувати з урахуванням особливостей промислового регіону, конкретних екологічних і ландшафтних параметрів.